

NEVELÉS ÉS LELKI ÖRÖKLÉS.

I.

A tapasztalati psychologia kutatásai szerint, melyeket az élet igazol, és egy philos. iskola sem von kétségbe, a gyermek szüleitől és az ősöktől nem csak testi, hanem bizonyos mértékig, szellemi arculatot is örököl. Tapasztaljuk, hogy az egészséges, erős testü szülék ivadéka rendszerint hasonló szerkezetü, ha csak azt véletlenül közbejött okok meg nem változtatják.

A spártai gyermekek a spártai szülékhez, a boeotiai gyermekek a boeotiai szülékhez hasonlítottak. A hegyi és völgyi lakók ivadéka ma is más-más arculatu és szervezetü.

Általában testi szervezet tekintetében a gyermek képmása (portraitja) atyjának, anyjának, sokszor nagyszülőinek vagy más ősének. Innen van, hogy a nép bizonyos örökölt testi vonásokról egész családokat nevez el: „nagyfejű Kovács,“ „löcslábu Bartók“ stb., mint a hogy a rómaiaknál előfordúlnak a hasonló módon keletkezett családnevek (Nasones, Scipiones, Capitones, Piones vagy Cicero, a görögöknél Oedipus stb.)

És ez az ősökhöz való hasonlóság kiterjed az értelmi és erkölcsi vonásokra is. Nagy tévedés lenne azt hinni, hogy az ember eredeti, azaz merőben új vonásokkal felruházott lényként kerül ki a természet kezéből. Mindnyájunk élete a multa útal: szellemi és erkölcsi arculatunk vonásai, szüleink és őseink tehát az előbbi nemzedékek életében gyökereznek; termőföldjük az ő hajlamaik, szenvedéseik, vétük és erényeik. A Rousseau hirdette elvont ember, a ki mint a jóság mintaképe kerül ki a természet kezéből, csak a mesék országában fordul elé, a mai tudomány nem ismeri.

Az egy vidéken lakók, egyforma talajon és égalj alatt élők, egy nemzethez, egy törzshöz tartozók közös jellemvonásai az öröklés útján

válnak tipikusokká, s mondhatni stereotyppá. Angliában más a britt, a skót, az ír; Franciaországban a norman, a gascognei, a spicard, a provencei; Németországban a porosz, a bajor, a sváb, a szász; Olaszországban a toscanai, a nápolyi, sicíliai és corsikai; hazánkban a székely, (csángó), az alföldi, a borsodmegyei, a gömöri. Mind e külön vidékek lakói száz esztendőök óta megőrizték rokonaiktól elütő előnyös vonásaikat szintúgy, mint hibáikat. A mai görögország Locris-vidéki lakóiról jegyezték meg, hogy ma is oly rabló és kalandor természetűek, mint Homér korában voltak.

Ha tovább menve a székelynek, oláhnak és szásznak nagyon is különböző lelkületét (naturel) vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy ezeknél is, mint a más országokbeli népcsaládoknál, a különbség oka részint eltűnt okokban rejlik (háboruk, hódítások, vagy védelmi hadjáratok, politikai intézmények, más családi élet stb.) részint ma is meglévőben, minők a talaj, égalj, táplálkozás és lakás. Idő jártán eme különböző tényezők okozta hatások s a nyomukban járó megszokások örökléséből verődik össze az, a mit nemzeti jellemnek nevezünk.

A történészek már régen megjegyezték a népjellem változatlan-ságát. A mely vonásokat Julius Caesar, Strabo és Diodorus megjegyezték a gallokról t. i. a fegyverek szeretete, a csillogó dolgok kedvelése, szertelen könnyelműség, javíthatatlan hiuság, finomság, beszédbeli könnyedség: ma is megvannak s a mai francia is a Caesar gallusának szakasztott mása.¹⁾ A mai franciák atyái, — úgymond Taine — a gallok megállították az útasokat, hogy újságokat halljanak tőlük, s abban volt büszkeségük, mint unokáiaknak, hogy „jól tudnak harcolni és kellemesen beszélni.“²⁾ Tehát egy népcsaládban lassanként a közös szokásoknak, eszméknek és érzelmeknek oly tőkéje keletkezik, mely nemzedékről nemzedékre száll, s azt a népjellemet alkotja, mely az angolt, a németet, a franciát, az olaszt, a magyart stb. egymástól oly eltérővé teszi s mely eltérést inkább érzünk, mintsem tisztán ismerünk, mert elemezni, s igazi alkatrészeire bontani teljes lehetetlen. A nép jellemet egy egyforma physikai és erkölcsi viszonyok közt élő nagyobb embercsoport lelkülete composit-képének nevezhetjük s benne mindig összeolvadva találjuk az egyesek jellemének vonásait, melyek

¹⁾ L. erre Ribot, *L' hérédité psych.* I. r. VIII. fejt.

²⁾ Az angol irod. története. I. k. 101. l.

az összes életét jellemzik. Úgy vagyunk ezekkel a vonásokkal, mint midőn a miénktől eltérő raceból való embercsoportot látunk. Csak nehezen bírjuk őket megkülönböztetni, mert elménkben, (mondhatni: szemünkben) e racének egy composit-arcképe keletkezik, mely elta-karja előlünk az egyéni arcot.

Megemlítem még a vérlejtést is, mely (temperamentum néven) Galenus óta szerepel a tudományban és az életben. A vérlejtés oly egyéni dispositiok, b e n t e r m e t t s é g e k összege, melyek érzelmeink és akarásunk gyökerét teszik. „Emotioink és szenvedélyeink oly viszonyban vannak e bentermett erőkkal, mint érzékeink fogékonysága a külső hatásokkal.“¹⁾ A vérlejtés szorosabb értelemben a felindulások (emotiók)nak az a változásmódja vagy tempója, mely a lélek ingerlékenységével áll szoros kapcsolatban. A vérlejtés tehát nem a véren alapszik (s a nevet csak magyarságáért használjuk), hanem emotiora és működésre való fogékonyságunkon. Bain szerint csak két vérlejtés van: érzékeny (emotional) és erélyes (activ), mely beosztás az idegrendszer minőségéből indul ki.²⁾ Ezzel a beosztással is úgy vagyunk, mint a régivel: t. i. valaki lehet az élet különböző részében és más-más viszonyok közt sorban sangvinikus, melancholikus, chol-erikus vagy phlegmatikus; szintúgy lehet életkora, egészségi állapo-tához képest élénk, vállalkozó s egyszersmind a kivitelben lassu, sőt hanyag.

A vérlejtésnek része van az egyéni és népjellem megalakulásá-ban. Ez az egyik szerzője a raceok közti eltérésnek, pl. hogy az angol szívós és cselekvésben kitartó, a magyar lelkesedő, de cselek-vésben késedelmes.

Azok a vonások, melyekből lassanként az egyén, a család, a nép, a race, vagy a nemzet jelleme öröklés útján megalakul, kezdet-ben kétségkívül az egyesekben tűntek föl, s személyes szerzeményeik (habitusaik) voltak, s ezek az időhöz kötött szellemi szerzemények az egyes családokban, majd a race-ban megrögződvén, öröklőkké vál-tak. Ezeknek az egyes vonásoknak a fusiojából magyarázhatni meg az egyes néptörzsek jelleme uralkodó vonásait: a semita race adás-vevési szellemét, a cigányok elpusztíthatlan hajlamait: a csalást, a furfangot és szemességet. Ezek nyomán állították fel a psycholo-

1) Wundt, *Physiol. Psychologie*, 816. l.

2) *The study of Character*, VII. feje.

gusok azt a tételt, hogy a lelki öröklésnek a fajra nézve majdnem az a szerepe, a mi az emlékezetnek az egyesre.

A jellem különböző elemeire vonatkozó öröklés eme munkája kezdődhetik bármely nemzedéknél: de ha egyszer megkezdődött, nemzedékre száll. Megtörténhetik pld., hogy egy különben tisztességes, gazdálkodó és mértékletes jelleméről ismert család egyik tagja ismeretlen okokból a részegeskedés bűnébe esik. Ez oly zavaró elem a család jellemében, mely lehet, hogy csak átmeneti, de az illető házasodása következtében átmelhet utódaira. Meddig tart aztán egy-egy eltérő, sőt nem előnyös erkölcsi vonás? — örök időkre szól-e, fokozódik-e, vagy pedig lassanként meggyengül és kialszik? ezekre a kérdésekre a tudomány ma még határozottan felelni nem bír.

Vannak esetek egy új lelki vonás elgyengülésére és kialakására, mint a hogy testileg a fehér racebeli férfinak egy néger nővel összeházasodásából mulatt származik ugyan, de ha ennek utódai folyton fehérekkel házasodnak össze: néhány nemzedék múlva a fehér race typusa egészen eléáll. Ellenben igen sok eset van a bűnös szenvedélyek öröklés útján való fokozódására. A pathologusok tapasztalatai szerint a test és lélek beteges állapotai az utódokban mintegy azért fokozódnak, hogy utoljára magát a családot irtsák ki. Ha a szülék (első nemzedék) szenvedélye az alkoholizmus, utódaik, a második nemzedék már örökölt részegeskedésben szenved, a harmadik nemzedéket hypochondria támadja meg, s a negyedik emberöltőt hülyeség és butaság teszi tönkre. Vagy ha egy családban a lelki betegségre nagy a hajlandóság, a család egyik tagját epilepsia támadhatja meg, a másikat erős neuralgia, a harmadik lehet öngyilkos.¹⁾

A hanyatlás eme lépcsőzetének még rémitőbb fokai vannak az erkölcsi érzet felfordult állapotaiban. Pld. az első nemzedék jellemzője: értelmiséggel párosult gyilkolás- és rablásvágy; a másodikiké már: öngyilkosság, ügyefogyottság és epilepsia; a harmadiké: mania (őrültség).²⁾

A testi, lelki erők és az ember környezete közt az összhang megbomlása alkalmával a természet most úgy jár el, mint egy uzso-

¹⁾ Maudsley, Body und Mind, 68. l. és Responsibility in mental Disease (Rosenthal ford. Lipcse 1875.) 271. l.

²⁾ Body and Mind, 132. l.

rás: a megrendült erőkből óriás kamatot szed; máskor meg úgy tetszik, hogy az öröklött és öröklés közben fokozódó szenvedélyek mintegy experimentumai a természetnek, mely minden nyeresényt ismét kockára tesz, s a sokszor ismételt „quittez double!“ (egyik a másba!) után végre „va banque!“-ot mond és az illetőnek romlására mindent megnyer. Így történt a York-ház kebelében III. Richarddal, kiben az ősi szertelen uralkodásvágy mindent kockára tett mindenért.¹⁾ Rá nézve az életnek csak egy célja van: az uralkodás, mely őt a pusztítás daemonává teszi, a ki mosolygásával is gyilkol.

A most felhozott esetekben levő oksági viszony valóságos antinomia a természeti rend és az erkölcsi rend között. Úgy látszik, mintha a természet is irtóznék az ily végzetes fokozástól s azért rendszerint maga magát javítja azzal, hogy a különböző szülők vérejtése (temperamentum), elméje és jelleme combinatioja alapján a családok kebelében és a race-ok keretében vérejtés, elme és jellemváltozások végtelen sorozatát hozza létre, melyek minden nemzedék-nél újból, meg újból kombinálódnak. Egy emberöltőre harminc évet számítva, 10 öltő, azaz háromszáz esztendő alatt 2048 nemzőnek többé-kevésbé feltűnő befolyása lehetséges az utódra. E combinatioárnyalatok végtelen finomsága kitetszik abból, hogy egy pár ezernél nagyobb számú ős, eltekintve a nemi különbségtől, nem csak testi- leg különbözőt egymástól, hanem értelmileg és erkölcsileg sem akadt köztük kettő teljesen egyforma.

II.

Egynémely orvos és anthropologus azt hiszi, hogy az öröklési combinatiók homályos és végtelenül bonyolult útvesztőjében könnyen eligazodhatni. „Régenten — úgymond Maudsley — szintén ily homályosak valának és megfoghatatlanoknak látszottak a vegyi combinatiók és vegyoldatok s ha kitűnő férfiak hú megfigyelésének és szemes kutatásainak sikerült a vegyi combinatiók titkaira fényt deríteni, miért ne sikerülhetne hasonló szorgos megfigyeléssel a családok degeneratiója és regeneratiója bonyolult titkainak szintén nyo-

¹⁾ K. Fischer: Shakespeare's Charakterentwicklung Richards III. 81. lap.

mára jönni és műfolyamataira világot vetni?¹⁾ Azonban ez az analogia nagyon sántikál, egyfelől azért, mert a vegyi combinatok egyszerű és tovább nem oldható elemekből állanak elé, ellenben az öröklési tünetmennyekben a szervezetén kívül távolabbi ősök ezreinek megsokszorosult vonásai mintegy származási tejúttá olvadnak össze, melyben az egyes részek pontos megfigyelésére nem született még emberi elme. Hiszen minket csupán két vegyi elem egyesülése zavarba tud ejteni. Két szintelen gáz: pld. éleny és légeny egyesüléséből, ha még velök nem experimentáltunk, eszünk tanúsága szerint csak szintelen elegy keletkezhetik. Eszünk teljes lehetetlennek tartja a színes vegyületet, de ím a tapasztalás azt mutatja, hogy ha egyesülnek, mély narancs-színű légenysavat kapunk. Hozzájuk tehát oly elem járult, melyet az ész eddigelé kitalálni nem birt. Ha már két érzékelhető elem combinatióján sem birunk tapasztalat nélkül eligazodni, merő lehetetlenség, hogy az öröklésnél az ellenőrzésünk alá nem vehető tényezők ezreinek sokszorta több combinatioja törvényeit pontosan fel bírjuk deríteni. Igaza van Lombrosnak, hogy midőn ezeket a törvényeket még a legjobban megközelíthető emberi tünetmennyekben is (pl. az ébrénytanban) meg akarjuk találni, gyakran a tévedés veszélyébe jutunk. Úgy vagyunk velök, mint bizonyos felhő alakzatokkal, melyek eltűnnek jó részt, ha közelről nézzük, vagy mint azokkal az újkori festményekkel, melyeket „szőrszálíg kidolgozott képek“ ellentétének (Hollandais au rebours) neveznek: közelről nézve egymásra mázolt színrétegeknek látszanak, de kellő távolból gyönyörű arcképet mutatnak.²⁾

Ezeknél a „felhő“- vagy tejút-szerű combinatióknál fogva születéskor az öröklés csak valószínűség, de soha sem bizonyosság. Hozzájárulnak t. i. a körülmények és a nevelés hatása.

Az öröklés általános törvényei röviden a következők:

1. Általános öröklés. Öröklődnek az általános faj, vagy race jellemvonásai; azaz a négernek nem születik fehér gyermeke.

2. Közvetlen öröklés. A szülők utódaikra hagyják egyéni jellemvonásaikat is, akár régiek, akár újak legyenek.

¹⁾ Die Zurechnungsfähigkeit der Geistes-kranken. 272. l.

²⁾ C. Lombroso, L'homme criminel, ford. Regnier et Bournet, Paris 1887. (bevezetés) 17. lap.

3. Közbevetett öröklés. Az utódok örökölhetik valame-lyik ős szüle szellemi tulajdonságait (atavismus).

4. Hasonkori öröklés. Bizonyos nagyon határozott ben-termett erők az utódoknál ugyanabban az életkorban jelentkeznek, mint az ősöknél.

A második vagy közvetlen öröklés törvénye soha sem valósul matematikai pontossággal, mert ha megvalósulna, a nemzedék exact képmása lenne szülőinek. De ez soha sem történik, hanem vagy az atya vagy az anya vonásai jutnak túlsúlyra. Ez a túlsúly lehet hasonnemi, vagy keresztesző, t. i. apáról fiura, anyáról leányra, vagy atyáról leányra, anyáról fiura menő. Buffon, Michelet és Schopenhauer a keresztesző öröklés szószólói.¹⁾ Az utóbbi abból magya-rázza ki a nagy emberek fiainak értelmi közepszerűségét, hogy a fiuk anyjok értelmi tulajdonságait öröklik. Erre sok kedvező példát idéz-hetni a történelemből. Caesar és Julia (Pompejus neje), Cicero és Tullia, VIII. Henrik és leányai (Erzsébet és Mária), Gusztáv Adolf és svéd Krisztina, Necker és Mme de Staël stb. Ellenben IV. Hen-rik, XIV. Lajos, Cromvell, N. Péter fiai, valamint La Fontaine, Cre-billon, Goethe és Napoleonéi merő közepszerűségek. Az anya szelle-mi adományai öröklésére szintén nevezetes példáink vannak: Corné-lia és a Gracchusok, Livia és Tiberius, Medici Katalin és fiai. Vagy az újabb korból véve példát: Baconnak, Buffonnak, Condorcetnek, Cuviernek, D'Alembertnek, Wattnak kitűnő anyjuk volt. Humenak nevezetes volt a nagyanyja; Newtonnak anyai ágon voltak kitűnő rokonai.²⁾ Kant anyja igen értelmes asszony, Goethe anyja szellemes nő, Schiller anyja költészetre fogékony, sőt verselt is; Bürger anyja rendkívüli szellemű, kiből ha kellő művelésben részesül (Bürger sze-rint), nemének leghíresebbje vált volna; Scott Walter anyja költőnő,³⁾ Mátyás király anyja fenkölt szellemű asszony volt.

Hogy az atyák értelmi tehetségeit az utódok örökölhetik, azt előkelő tudósok, költők, képírók, zenészek családfái tanusítják. Csak egy néhány képtáron kell valakinek figyelmesen végig menni, s meg-tanulja, hogy a Bellinik, Carraccik, Teniersek, Van der Veldek, Ti-

¹⁾ Ribot i. m. 202. s köv. l.

²⁾ L. Galton, Hereditary genius, 196. l.

³⁾ Schopenhauer, Welt als Wille und Vorstellung. II. 600 lap.

tianok, Bassanok, egy-egy kiterjedt családot alkotnak. Hasonló az eset a világhírű zenész (Mozart, Haydn, Beethoven, Bach stb.) családokkal. Ez az utóbbi nevezetes példája a zenei tehetség öröklésének. Közel háromszáz (1550—1846) év lefolyása alatt mintegy hatvan zenészt adott a világnak, kiknek fele kitünőség volt. Az államférfiúi tehetség öröklésére nevezetes példák a Mediciek, a Guisek, a Condék, a Mirabeauk, a Zrinyiek, a Hunyadiak, a tudományos tehetség öröklésére, a Bernouilli, Herschel, Euler, de Candolle, Darwin és Bolyai nemzetségek. Hogy a bölcséleti szellem öröklése ritka, annak egyszerű oka az, hogy a legtöbb filosofnak nem volt utóda; pld. az újkorban Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Hume, Comte, Schopenhauer nőtlenül vagy gyermektelenül haltak meg.

Öröklődnek továbbá a szülők beteges hajlamai és lélekállapotai; pl. a falánkságra, a részegességre, lopásra való hajlam, (még akkor is, ha neveléssel akartuk legyőzni); továbbá a melancholiára, öngyilkosságra, epilepsiára való hajlandóság.

A közbevetett, vagy ősökre ütő öröklést az ó-korban is ismerték. Aristoteles, Galenus, Plinius, Plutarch és mások beszéltek róla. Midőn az unokákban a nagyszülők, s a dédunokákban a szépszülők erkölcsi és értelmi vonásai mutatkoznak: ugyanaz az öröklési eset ismétlődik, mint midőn a családi képtárakban egy-egy arcot két-három nemzedék mulva ismét feltűnni látunk. Nemcsak a „görög-orr“, „bourbon orr“ s más testi vonás tűnik fel újból nemzedékek múltán, hanem a tehetség, jellem, szenvedélyek is. Scipiónak unokái a Gracchusok, Martell Károlynak unokája Nagy Károly, Darwin Erasmusnak unokája D. Károly, Vasa Gusztávnak dédunokája Gusztáv Adolf.

Néha a közbevetett öröklés oldalági. Ily oldalági őse Octaviusnak Caesar, Lucanusnak Seneca, Pyrrhusnak Nagy Sándor, XII. Károlynak Gusztáv Adolf, Fontenellenek Corneille, Bentham György (híres fűvész)-nek Bentham Jeremiás. Ily esetekben az öröklés cyklusszerű: néha nagyon hosszasan lappangó, de ötven, sőt ötszáz év mulva is újból megjelenik, annak tanuságául, hogy beltermészetünkben sem vesz el semmi.

III.

Az örökölt hajlamok, vagy tehetség-csírák az a tőke, melylyel a nevelőnek okvetlenül számot kell vetni. Az örökölt bentermettségek hatalma alól senki teljesen meg nem menekülhet. A biblia szerint a

szerecsen a maga bőrét, a párdue az ő bőrének tarkaságát le nem vetkőzheti, azaz a közepes tehetségű ember a leggondosabb nevelés mellett sem lehet Newtonná, Shakespeare-ré, vagy Petőfivé. Idevágólag túlságba menő következtetésre jutnak Ribot és Lombroso.¹⁾ Amaz szerint a nevelés legnagyobb hatása a középtehetségűekre és legcsekélyebb a hülyékre és a genialis egyénekre. Képzeljük, úgymond, hogy az emberi értelmesség különböző fokai oly egyenes sort alkotnak, melynek alsó végét hülyeségnek, a legfelsőt geniének nevezzük. Nézetünk szerint a nevelés befolyása a sorozat két végén a legcsekélyebb.²⁾

Ez állítás igazolására Ribot a következő példákra hivatkozik: Nagy Sándor huszonnégy éves korában kezdett hódításaihoz, s azt megelőzően négy évig államot kormányzott. I. Napoleon az olasz hadsereg vezére volt 26 éves korában, s 35 éves korában császár. Nagy Károly 30 éves volt, midőn hadjáratait megkezdé; XII. Károly svéd király tizennyolc éves korában kezdett hadat viselni. Hannibál és családja: Hamilcar és Hasdrubal szintén ifju korukban tűntek ki. Scipio Africanus nem volt 24 évesnél idősebb, midőn mint fővezér, a carthágóiak ellen vezette seregét. Hunyadi János tizennyolcz éves korában nyerte meg első csatáját.

Ribotnak nincs igaza, midőn a genialis egyéneket és a hülyéket egy csoportba sorozza, kik a nevelés hatása határvonalain túl esnek. A hülyékre talál a tétel; de lehetetlen alkalmazni a magasabb rendű természetekre. Hiszen a genius a legnagyobb mértékben érzékeny azok iránt a rendszeres hatások iránt, melyek kifejtését elősegítik; tehát neveléssel annál értelmesebbé és jobbá lesz. Neveltségénél fogva könnyebben haladhat, s tehetsége felső fokával együtt jár a tanulékonyság legfelsőbb foka.³⁾ Az a mondás, hogy a genie maga a szorgalom, a legmagasabb foku tanulékonytságot, azaz nevelésre alkalmasságot jelenti, holott a hülye az ellenkezőt. A társadalom a nagy vagyon öröklőjétől sokszorta többet kíván, mint a vagyontalanoktól, szintűgy a lelki öröklés gazdagjaitól sokkal többet várunk, s ennek a sokkal többnek a véghezvitelére nevelés kell. Mentől több értelmi és erköcsi erőcsirát

1) Lombroso Caesar (*L'homme criminel* c. művében) hosszas megfigyelései nyomán arra a következtetésre jutott, hogy van egy igazi típusa a bűnös embernek, a született bűnös. És ez szintűgy nem felelős vétkeiért, mint a hogy nem oka a phtysikus az ő tuberculosisának, vagy a púpos az ő púpjának.

2) Ribot id. m. 486. l. 3) Guyau, *Éducation et Hérité* 77. l.

örökölt valaki, annál tudósabb és jellemesebb lehet nevelés útján. A nevelés megkétszerezi, sőt megsokszorozza gondolat- és érzelemjárásának őseitől örökölt gyorsaságát. Különösen fontos az öröklés szerepe az erkölcsi erőcsirára nézve, mert ha az erőszakosságra és kegyetlenségre való hajlam öröklődik, öröklődni kell a jószívűségnek és jóindulatnak is. Mint a hogy a járásra és éneklésre való dispositiókat örököljük, úgy örököljük az erkölcsiségre való hajlamot; tehát van az emberrel vele született jóság és becsületesség, mint a hogy az érc-hegység gyomrában arany és ezüst erek vannak; csak ki kell bányászni és értékes kincsesé földolgozni. A bentermett erőket morális értéké a nevelés alakítja át, mert az szabja meg a magaviseleti elveket, az állít az ifjú elé eszményeket, az ad mintákat a jellem alakulására: fenkölteket vagy alávalókat; tehát az emel fel vagy tesz tönkre valakit erkölcsileg.

A kifejlés (evolutio) elméletének némely túlzói azt állítják, hogy az ember akkor lenne legtökéletesebb, ha értelme és érzelmei legbonyolultabb műveleteit, mint merő reflex működéseket, gépszerűen végezné. Szerintök az öntudat minden ténye, tehát minden gondolat, minden érzelem szervezeti tökéletlenség vagy hiány, minélfogva az észményi ember typusa a csudálatosan bonyolult, s mégis egyöntetű öntudatlan automat.⁴⁾ Ez a gépiesen érző és gondolkozó lény a kifejlésében fennakadt vagy megfeneklett ember, egy szintén megfeneklett fejlődésű világban létezhethetné, a hol alkalmazkodásnak helye nem lenne. Ime, a Descartes automatjának méltó képmása, a ki nem tapasztal s nem alkalmazkodik, hanem műösztonei dictandója szerint tesz, holott láttuk, hogy az alkalmazkodás az emberi ész kiváltsága, s akarat a végrehajtója.

Az állati ösztön szétfoly a térben és időben; az emberi ész épen az alkalmazkodással rövidíti meg a tért és időt. A routine, vagy a megfeneklett gyakorlat és a gépies emlékezet ideje lejárt; tudásvágyunk felkutatja a mult emlékeit, szétszedi az ismeret nyalábjait s újból combinálja, hogy új tudásra, új eredményre jusson. A régi tudást újjal helyettesíti, haladásra alkalmasabbal, régi eszközeit újjal cseréli ki s legbecsesebb eszközének, az észnek kimívelésére a föld minden zugában külön intézeteket (iskolákat) szervez, melyeknek

⁴⁾ Paulhan, Le devoir et la science morale, (Revue philos. (1886. dec.)

egyetlen feladatuk az elme és szív művelésére újabb és újabb módszereket találni és alkalmazni. Az új tudással karöltve fejlődik a figyelem ereje s a művelt érzülettel és akarattal együtt jár a haladás és hatályos cselekvés. Hiszen „tudni annyi, mint előkészülve lenni, hogy többet tanuljunk és többet cselekedjünk. A műveletlen embert nem bántja a tudásvágy, holott a művelt ember örökös tudás-szomjban szenved. S jóllehet a tudomány hovatovább mind több hasznát veszi a megszokásnak és a reflex működésnek, s bennök kibővül a tudás alapja, mint a hogy egy magas épület földalatti helyiségeit kibővítik; de mégis állíthatni, hogy az ember-nem világosabb öntudata, gyakorlati tudása és szellemi erélye lesznek gondoskodása igazi mértékei.“¹⁾

A felhozott tényekből a nevelő két dologról szerezhet meggyőződést: Elsőben is arról, a mit Leibnitz úgy fejezett ki, hogy az öröklés elannyira törvény, hogy az attól való kitérések csak látszólagos kivételek. Ugyanő ezt mély értelműen így fejezi ki: egységes rendszerre vall minden, még az úgynevezett szörnyszülöttek is.

Továbbá átlátja, hogy az öröklött hajlamok gyakran a neveléssel szemben álló antagonisták erői.

A nevelőnek tehát módját kell ejteni, hogy oly eszközöket alkalmazzon a nevelésben, melyekkel fegyelmezheti, módosíthatja, vagy megakadályozhatja a különben veszélyes erős csirák kifejlését, melyek örvénybe sodorhatják az ifjut. Képtelenség lenne eme hajlamok teljes átalakítására vagy kiirtására vállalkoznia. Ez az oka, hogy a természettől lusta, vagy erőszakos gyermeket semmi büntetéssel megtörni, vagy újjáalkotni (reformálni) nem lehet; ellenben helyes bánásmód és tapintat természetök zsarnokságán sokat módosíthat, változtathat. Hiszen ha az élőlények jelleme az alakíthatóság, a plasticitás, hogyan lehetnének ennek híjával az értelmi és erkölcsi élet köreiben.

Az életnek kiváltképpen az első 3—5 év közt eső szakasza a nevelői megfigyelésnek valóságos kincsesháza, aranybányája. Ebben a korban a gyermeki lélek nyilvánulatainak jókora része, a mennyiben önként fakad, az ősök előkészítő munkájára utal. Egyéni erőfeszítése jó darabig csekély; ösztönszerű érzelmei (félelem, harag), az ősöktől

¹⁾ Guyau, Éducation et Hérédité, 215. l.

örökölt dispositiók nyilvánulatai. Minthogy ebben a korban az egyéni munka és race életéből meritett tehetségcsirák működése fordított viszonyban állanak, a testi és szellemi egyéni vonások megfigyelésére a legkedvezőbb alkalom kínálkozik. A nevelőnek az örökölt vonásokkal szemben igen gyakran a lelkiismeretes orvos szerepe jut, aki nem éri be betege jelen állapotának ismeretével, hanem vizsgálódásait kiterjeszti a szülőkre, s a család régibb tagjaira is, hogy a multból teljes tájékozódást szerezzen. Az idevágó megfigyelések eredményét a nevelőnek a tudományos elvek útmutatása szerint kell feldolgoznia. Ekként a neveléstudomány alapelvei támaszt nyújtanak a nevelőnek a kezdeményezésben; a szerzett adatok megítélésében rásegítik, hogy a gyermekek magaviseletében szakadatlanul előforduló eltérésekhez alkalmazkodni tudjon; hogy a tapogatózás és sötétben botorkálás helyett — emberhez illően — a belátás világosságánál járjon; hogy tudja magyarázni a kapcsolatot az értelmi és érzelmi működések között, valamint az összefüggést a szülők és gyermekek természete között és megfejteti azon szellemi és erkölcsi tüneményeket, melyeket a tapasztalat embere legfeljebb megbámul; eszközöket találtnak ki véle, s fegyvert adnak a kezébe, hogy megakaszszon, vagy legalább meggyengítsen oly hajlamokat, melyek a védtelenül hagyott gyermekeket vagy ifjut heves kitörésekre vihetnék, s testileg és lelkileg tönkre tehetnék.

Ennélfogva a nevelés nagyban hozzájárul, hogy a lelki öröklés az legyen, a mint Bagehot nevezte: a civilisatio összekötő idegcszöveve. „Ez az a folytonos erő, — mondja ugyanó — mely korszakot korszakhoz fűz, mely alkalmassá tesz mindenkit, hogy azzal a bizonyos tökélyvel kezdje, melyre az utolsó nemzedék eljutott; mely a civilisatiót nem pontok sorozatává, hanem színes vonallá teszi, melyen biztosan öltődik egyik szín a másikba. E tan szerint szintén testi javulás történik nemzedékről nemzedékre, és ha ezt a képzelet felfogta, soha el nem felejtheti; de ha nem tudod méltányolni ezt az okot a maga finom materialismusában, ha csak nem úgy nézed, mint az embereknek idegeken való játékát, mely korszakról-korszakra finomabb húrokon szebb zenét hallat: az öröklés elvét bizony nem bírod felfogni, sem titokzatosságában, sem hatalmában.¹⁾

¹⁾ Walter Bagehot, *Physics and Politics* 8—9. l.